

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МАЛЕТИЧ Михайло Михайлович

УДК 346.91: 346.21

**ФІЗИЧНА ОСОБА, ЗАЦІКАВЛЕНА У РОЗГЛЯДІ СПРАВИ,
ЯК УЧАСНИК ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ**

Спеціальність: 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
ПОДЦЕРКОВНИЙ Олег Петрович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права
і процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна,
головний науковий співробітник відділу
юрисдикційних форм правового захисту
суб'єктів приватного права НДІ приватного права
і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

кандидат юридичних наук, доцент
ЗГАМА Антоніна Олександрівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри цивільного та господарського
права та процесу.

Захист відбудеться 3 квітня 2015 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 2 березня 2015 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. В. Горобець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Господарське процесуальне право України сьогодні розвивається одночасно з розширенням суб'єктного складу учасників господарського процесу, до якого активно включаються фізичні особи – підприємці, інвестори, суб'єкти корпоративних відносин, боржники у справах про банкрутство та ін. Однак Господарський процесуальний кодекс України 1991 року досі акцентує увагу на юридичних особах як основних учасниках процесу, що зумовлено, передовсім, міркуваннями про професійний рівень господарської діяльності. Водночас не варто ігнорувати особливості залучення до процесу стороною або третьою особою чи учасником справи про банкрутство фізичних осіб, участь яких потребує спеціальних процесуальних механізмів відповідно до особливостей процесуального статусу цих осіб, її реєстраційних даних, місця проживання, представництва, притягнення до процесуальної відповідальності, банкрутства, яке не може призводити до припинення особи, тощо.

У науці господарського процесуального права питання процесуального статусу фізичних осіб розглядалися лише частково такими вченими як О.В. Ванярхо, В.М. Дем'як, Л.М. Ніколенко, Т.В. Степанова, Є.О. Трещєва, В.С. Щербина та ін. Однак у їх роботах відсутній комплексний аналіз статусу фізичних осіб, зацікавлених у розгляді справи у господарському (арбітражному) процесі.

Тому актуальним є глибокий науковий аналіз господарсько-процесуальної правосуб'єктності фізичної особи, зацікавленої у розгляді господарської справи, поняття та різновидів правового статусу фізичної особи у господарському процесі через розкриття основних елементів відповідного статусу та повноважень господарського суду щодо розв'язання проблем участі непрофесійних учасників процесу. Таке дослідження матиме важливе значення для розвитку компетенції господарських судів та вдосконалення порядку застосування господарського процесуального законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної програми Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр., державний реєстраційний номер 011U0006H, у рамках якого досліджено питання вдосконалення процесуального статусу фізичних осіб у господарському процесі.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є визначення сутності та особливостей процесуального статусу фізичних осіб, зацікавлених у розгляді господарської справи, у господарському судочинстві з урахуванням необхідності удосконалення господарсько-процесуального

законодавства та підвищення ефективності судового захисту учасників господарських відносин.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких задач:

з'ясування поняття та особливостей юридичної зацікавленості фізичної особи у розгляді господарської справи;

визначення поняття та основних проявів господарсько-процесуальної правосуб'єктності фізичної особи у господарському процесі;

встановлення критеріїв розвитку виключної компетенції господарських судів щодо справ за участі фізичних осіб – негосподарюючих суб'єктів;

вирішення проблем підвідомчості господарським судам справ за участі фізичних осіб;

критичне осмислення іноземного досвіду процесуального закріплення участі фізичних осіб як сторін, та суб'єктів банкрутства у спеціалізованому господарському (комерційному) судочинстві;

виявлення специфіки участі фізичних осіб у розгляді справ у міжнародному комерційному арбітражі;

встановлення напрямів вдосконалення процесуального статусу фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів як сторін та третіх осіб у позовному провадженні у господарському процесі;

визначення особливостей банкрутства фізичних осіб-підприємців;

встановлення перспектив впровадження банкрутства фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів у законодавче поле України;

формулювання науково-практичних пропозицій щодо удосконалення господарсько-процесуального законодавства, яке регламентує участь фізичних осіб у господарському процесі як осіб, зацікавлених у розгляді господарської справи.

Об'єктом дослідження є суб'єкти господарського процесу та їх процесуальні повноваження.

Предметом дослідження виступає фізична особа, зацікавлена у розгляді справи, як учасник господарського процесу.

Методи дослідження. У роботі використовувалася система методів: загальнонауковий діалектичний метод, аналіз, синтез, порівняння. У процесі дослідження застосовувалися: історично-правовий метод – для дослідження формування законодавства про процесуальний статус фізичної особи у господарському процесі (підрозділи 1.1., 1.2); порівняльно-правовий метод – для співставлення національного та зарубіжного процесуального законодавства, що регламентує процесуальний статус фізичної особи (підрозділи 1.3, 2.3, 3.3). Формально-логічний та системно-структурний метод використовувався для класифікації процесуальних прав та обов'язків фізичної особи, зацікавленої у розгляді справи, як учасника господарського процесу на різних стадіях (формах) провадження (підрозділи 2.1 – 2.3, 3.1 – 3.3.). За допомогою методу моделювання було сформульовано низку

пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення й оптимізації чинного законодавства у сфері реалізації процесуального статусу фізичних осіб, зацікавлених у розгляді господарських справ (підрозділ 2.1, 2.2, 3.2) тощо.

Теоретичну базу дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних вчених-процесуалістів у сфері господарського, цивільного й адміністративного процесів Т.Є. Абової, М.О. Абрамова, В.Е. Беяневич, О.А. Беяневич, В.І. Бутенка, С.В. Васильєва, Є.В. Васьковського, К.В. Гусарова, І.Є. Енгельмана, Г.О. Жиліна, О.А. Ломакіної, Д.Д. Луспеника, К.І. Малишева, Є.О. Нефедьєва, І.Г. Побірченка, І.О. Подвального, О.П. Подцерковного, Д.М. Притики, Т.В. Степанової, Ю.О. Тимофєєва, М.С. Шакарян, Р.В. Шакірьянова, В.В. Яркова та ін.

Нормативну основу дослідження утворюють: законодавство України, міжнародно-правові документи, законодавство іноземних держав (Великої Британії, Франції, Німеччини та ін.); емпіричну основу – практика господарських судів України.

Наукова новизна роботи. Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням процесуального статусу фізичних осіб, юридично зацікавлених у розгляді справи, як учасників господарського процесу, в якому визначено особливості змісту та порядку реалізації процесуальної правосуб'єктності цих осіб у господарському судочинстві та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Наукову новизну містять такі основні положення:

уперше:

визначена юридична зацікавленість фізичної особи у розгляді господарської справи як спонукальний мотив участі цієї особи у господарському процесі для досягнення певного матеріально-правового та/або процесуального результату під час розгляду господарської справи, що зумовлює її процесуальний статус учасника на різних стадіях та у видах провадження;

визначено господарсько-процесуальну правосуб'єктність фізичних осіб у господарському процесі як встановлену та обмежену господарсько-процесуальним законом універсальну здатність фізичних осіб-підприємців та виключну здатність фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів виступати учасниками господарського процесу, що слугує передумовою набуття ними процесуальних прав та обов'язків при розгляді господарських спорів, а також є складовою здатності цих осіб виступати учасниками господарських відносин;

удосконалено:

підходи до класифікації зацікавлених у розгляді господарської справи осіб за критерієм наявності в учасника господарського процесу сукупного матеріально-правового та процесуального інтересу у розгляді господарської справи, зокрема, віднесення до таких осіб сторін та третіх осіб у позовному

провадженні, а також кредиторів та боржників, арбітражних керуючих у справах про банкрутство; з обґрунтуванням, що наявність процесуальної зацікавленості у розгляді справи є характеристикою інших осіб, які наділені лише спеціальним процесуальним статусом у процесі, не пов'язаним із особистими вигодами від результатів розгляду справи;

обґрунтування об'єктивних меж розвитку виключної компетенції господарських судів у зв'язку із залученням непрофесійних учасників та зумовленої цим загрози уніфікації процесуальних процедур, які можуть зруйнувати загальну логіку та призначення господарського процесу;

застосування господарської процесуальної аналогії при подоланні прогалини у порядку направлення фізичній особі ухвали господарського суду про порушення провадження у справі шляхом застосування положень, встановлених у ст. 122 ЦПК України, що сприятиме розв'язанню питання про повідомлення фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів, додасть визначеності процесуальним відносинам та дозволить повною мірою включити фізичних осіб у господарські професійні відносини;

обґрунтування напрямів виключення можливостей для зловживання процесуальними правами, пов'язаними зі зміною правового статусу фізичною особою, шляхом встановлення правила, відповідно до якого спір, що виник з відносин між господарюючими суб'єктами, підлягає розгляду у господарських судах навіть тоді, коли на момент розгляду справи одна із сторін – фізична особа скасувала державну реєстрацію як підприємець;

перспективних напрямів удосконалення порядку банкрутства фізичних осіб-підприємців з урахуванням потреб упровадження у правову систему України досвіду Австрії, Бельгії, Німеччини, Швеції щодо інституту «консультантів»; введення процедури розпорядження майном для фізичних осіб, щодо яких порушено справу про банкрутство; поширювального тлумачення підстав визнання недійсними правочинів фізичних осіб; об'єктивного підходу до визначення боргу як підприємницького, пов'язування порядку провадження у справах про банкрутство із загальним спадковим процесом;

набули подальшого розвитку:

розуміння сторін у господарському процесі як визначених у позовній заяві та/або акті господарського суду основних зацікавлених у розгляді справи осіб, які визнаються учасниками господарського спору, виходячи із наявності у них статусу суб'єкта господарювання на момент порушення провадження у справі або незалежно від такого статусу за справами виключної компетенції господарських судів;

тлумачення випадків набуття господарсько-процесуальної правосуб'єктності фізичними особами-негосподарюючими суб'єктами у справах виключної компетенції господарських судів за заявами АМКУ, зокрема, у разі здійснення особистим селянським господарством

систематичної господарської діяльності, у разі здійснення контролю над іншою юридичною чи фізичною особою, а також припинення підприємницької діяльності фізичної особи на момент вирішення справи;

підстави залучення фізичної особи-негосподарюючого суб'єкта як третьої особи без самостійних вимог до справи, які мають ґрунтуватися на підтвердженому правовому зв'язку зі стороною (який хоча й відрізняється від предмета спірного правовідношення, але має бути тісно з ним пов'язаний), безпосередньому впливі рішення на права/обов'язки чи охоронювані законом інтереси третьої особи, відповідному доказовому матеріалі, який може бути надано у процесі третьою особою і його значенням для вирішення справи;

напрями посилення гарантій кредиторів-фізичних осіб у провадженні про банкрутство шляхом кваліфікації поняття «привілейованих вимог» фізичних осіб (щодо яких не діє мораторій), впровадження процесуального примусу щодо обов'язку боржника, розпорядника майна чи ліквідатора повідомити кредиторів, які є фізичними особами-негосподарюючими суб'єктами, про порушення справи про банкрутство; створення сприятливих умов для задоволення вимог фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів у справах про банкрутство, зокрема, включенням вимог таких осіб, які несвоєчасно заявлені у справах про банкрутство, до звичайної черговості (а не до шостої, як це передбачено чинним Законом), допуску таких осіб до процесу на будь-якій стадії провадження із правом дорадчого голосу у справі про банкрутство;

обґрунтування економіко-правової корисності запровадження у законодавстві про банкрутство окремого провадження про споживче банкрутство щодо фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів з урахуванням досвіду країн ЄС, зокрема, на підставі встановлення виключної компетенції господарських судів з розгляду відповідних справ; нових вимог до арбітражних керуючих з урахуванням потреб їх психологічної, медіаційної та соціально-безпекової підготовки; спеціального 6-річного періоду добросовісної поведінки боржника; списання залишкових боргів лише щодо кредиторів-підприємців; попередження зловмисного використання процедур для списання боргів; неприпустимості непропорційного обмеження свободи особи.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані: у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень у сфері господарського процесуального права; у правотворчій діяльності – для вдосконалення господарського процесуального законодавства; в освітній діяльності – при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних розробок для студентів та аспірантів; у правозастосовній діяльності – при здійсненні господарського судочинства.

Положення дисертації використані у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальної дисципліни «Господарське процесуальне право», при відправленні судочинства у Вищому господарському суді України.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія», на науково-практичних конференціях та круглих столах: «Правовий порядок у підприємницьких відносинах: засоби забезпечення» (м. Київ, 11 квітня 2014 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.); «Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти розвитку економіки та права» (м. Одеса, 2 вересня 2014 р.); «10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації» (м. Київ, 14 листопада 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях з юридичних наук, та у 4 інших публікаціях.

Структура дисертації зумовлена метою і задачами дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких 204 сторінки – основний текст, список використаних джерел містить 204 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність і ступінь дослідження теми, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та задачі, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну основу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, викладено відомості про апробацію та публікацію результатів дисертації, структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі «Загальнотеоретичний підхід до визначення правового статусу фізичної особи у господарському процесі»**, який складається з трьох підрозділів, здійснений загальний огляд наукових праць про статус фізичних осіб, визначено поняття та ознаки правосуб'єктності фізичних осіб у господарському процесі, види їх зацікавленості у розгляді господарської справи та зарубіжний досвід регулювання у цій сфері.

У **підрозділі 1.1. «Господарсько-процесуальна правосуб'єктність фізичної особи як передумова її участі у господарських процесуальних відносинах»** розглядаються передумови участі фізичних осіб у господарському процесі.

Визначення процесуального статусу фізичних осіб у господарському процесі пропонується здійснювати з урахуванням підстав набуття цими особами господарської процесуальної правосуб'єктності як узагальненої характеристики здатності бути носієм відповідних процесуальних прав та обов'язків.

Виявляється зв'язок матеріального та процесуального права щодо статусу фізичної особи, зокрема, обґрунтовується висновок, що здатність набувати та здійснювати процесуальні права і обов'язки у господарському судочинстві є елементом загальної господарської правосуб'єктності.

Розмежовано універсальну та спеціальну правосуб'єктність фізичних осіб у господарському процесі у зв'язку із основною участю фізичних осіб-підприємців у відповідних процесуальних відносинах та винятковою участю у цих відносинах фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів. Визначаються основні випадки та проблеми участі фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів у корпоративних спорах, справах, пов'язаних із банкрутством, справах за заявами органів АМКУ до суб'єктів господарювання, справ про облік прав на цінні папери.

Виокремлюються випадки виходу за межі традиційного розуміння суб'єктів господарювання як учасників господарського процесу, зокрема у справах за заявами АМКУ щодо осіб, які займаються веденням особистого селянського господарства, здійснюють контроль над іншою юридичною чи фізичною особою, а також фізичних осіб, що порушили конкурентне законодавство, але згодом припинили підприємницьку діяльність.

На підставі аналізу господарської процесуальної правосуб'єктності громадян обґрунтовано необхідність усунення прогалин у ГПК щодо процесуальних наслідків позбавлення дієздатності учасників процесу. До законодавчого врегулювання цього питання пропонується застосовувати за аналогією положення ЦПК про залучення законних представників, а не припинення провадження у справі на підставі ст. 80 ГПК.

У підрозділі 1.2. «Поняття та різновиди правового статусу фізичних осіб, зацікавлених у розгляді справи, у господарському процесі» визначаються підстави виокремлення юридичної зацікавленості фізичних осіб у розгляді господарської справи.

Розмежовується процесуальна та матеріально-правова зацікавленість фізичних осіб у господарському процесі. Обґрунтовується, що поняття юридичної зацікавленості у матеріально-правовому та процесуально-правовому сенсі поєднується лише у правовому статусі сторін та третіх осіб у позовному провадженні, сторін справ про банкрутство та арбітражних керуючих, що визначає спрямованість цієї роботи.

Процесуальний статус фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів, що зацікавлені у розгляді господарської справи, розширюється за рахунок

справ виключної компетенції господарських судів і впливає на природу та вимоги до господарсько-процесуальної форми.

Удосконалення актів господарсько-процесуального законодавства запропоновано здійснювати шляхом пошуку балансу між потребами оперативного та спрощеного судового розгляду господарських справ та необхідністю забезпечення прав інтересів фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів як непрофесійних учасників господарських відносин. Досліджується проблема неповної відповідності процедур господарського процесу для слухання справ господарськими судами у межах провадження про банкрутство про виплати заробітної плати, авторської винагороди, аліментів, а також за вимогами щодо відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадян. При цьому наголошується, що потреби професіоналізації господарського процесу мають пріоритет над розширенням компетенції господарських судів.

У підрозділі 1.3. «Зарубіжний досвід процесуального закріплення участі фізичних осіб як сторін та третіх осіб у спеціалізованому господарському (комерційному) судочинстві» визначаються випадки та особливості залучення до спеціалізованого судочинства фізичних осіб.

Аналіз законодавства Франції виявив позитивний досвід наділення відповідною комерційною процесуальною правосуб'єктністю осіб, які здійснюють комерційні акти під час своєї звичайної професійної діяльності. Статус комерсанта у Франції визначається торговим характером угод, перелік яких прямо встановлений законодавством. При визначенні можливості звернення фізичної особи за захистом своїх прав та інтересів до комерційного суду здебільшого використовується об'єктивний критерій, тобто характер відносин, з приводу яких виникає спір. Аналогічний підхід застосовується у Шотландії щодо комерційного процесу.

Приклад Німеччини демонструє, що участь фізичної особи як сторони або третьої особи в комерційному спорі можлива навіть без реєстрації її як підприємця, але за умови відповідності ознак здійснюваної діяльності комерційній, або у прямо передбачених законом випадках (спори між учасниками торгового товариства).

У комерційному судочинстві Хорватії беруть участь не лише фізичні особи-комерсанти, що належно зареєстровані у комерційному реєстрі і провадять економічну діяльність, але й інші фізичні особи, чий щорічний дохід перевищує визначений законом поріг. Аналогічні норми діють у Швейцарії.

В Ірландії питання участі фізичних осіб в комерційному судочинстві прямо не врегульоване, однак встановлена мінімальна сума позову для кваліфікації спору як комерційного, що загалом не сприяє захисту прав комерсантів-фізичних осіб та інших суб'єктів малого підприємництва. Адже сутність такого спеціалізованого виду судочинства, як комерційне,

не має полягати у створенні особливих умов розгляду спорів лише для великих підприємств.

З урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн запропоновано відмовитися від суб'єктивного критерію при визначенні підвідомчості спорів господарським судам та наділяти кожну особу повною комерційною процесуальною правосдатністю за умови виникнення спору, що містить всі ознаки комерційного (економічного).

У другому розділі **«Участь фізичних осіб, зацікавлених у розгляді справи, у позовному провадженні»** розглянуті положення щодо участі фізичних осіб як сторін та третіх осіб у господарському судочинстві та арбітражному розгляді господарських справ.

У підрозділі 2.1. **«Особливість участі фізичних осіб як сторін у позовному провадженні»** розглядаються проблемні аспекти участі фізичних осіб як позивачів та відповідачів у господарському процесі.

Серед таких проблемних аспектів – неоднакове визначення поняття сторін у процесуальних відносинах, належної сторони, правонаступництва, відповідальності та інших процесуальних особливостей.

Сторонами у господарському називаються визначені у позовній заяві та/або акті господарського суду основні зацікавлені у розгляді справи особи, які є учасниками господарського спору, і мають статус суб'єкта господарювання на момент порушення провадження у справі або незалежно від такого статусу за справами виключної компетенції господарських судів.

Обґрунтовується, що спір, який виник з відносин між господарюючими суб'єктами, підлягає розгляду у господарських судах навіть тоді, коли на момент розгляду справи одна із сторін – фізична особа скасувала державну реєстрацію як підприємця. Такий підхід має унеможливити зловживання правами щодо припинення або набуття статусу підприємця з метою затягування розгляду справ, створення умов для умисного невиконання зобов'язань, зменшення судового збору тощо.

Однією з особливостей участі фізичної особи як сторони у господарському процесі визначено те, що накладення на цих осіб штрафних санкцій як заходу процесуальної відповідальності має здійснюватися відповідно до положень КУпАП України, натомість підстави та порядок застосування таких санкцій до юридичних осіб регламентує глава 27 ГК України про адміністративно-господарські санкції.

У підрозділі 2.2. **«Залучення фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів як третіх осіб до господарського процесу»** досліджені окремі господарські процесуальні відносини щодо залучення фізичних осіб як третіх осіб.

Встановлено, що залучення конкретної фізичної особи-негосподарюючого суб'єкта як третьої особи без самостійних вимог у господарську справу має ґрунтуватися на підтвердженому правовому

зв'язку зі стороною (який хоча й відрізняється від предмета спірного правовідношення, але має бути тісно з ним пов'язаним), безпосередньому впливі рішення на права/обов'язки чи охоронювані законом інтереси третьої особи, відповідному доказовому матеріалі, який може бути надано у процесі третьою особою і його значенням для розв'язання справи, адже як суб'єкт доказування третя особа бере участь у доведенні тих фактів, які мають істотне значення для захисту її самостійного юридичного інтересу.

Для попередження скасування судового рішення з формальних підстав господарський суд, встановивши існування між фізичною особою-негосподарюючим суб'єктом і однією зі сторін правових відносин і можливість впливу на них рішення суду у справі між сторонами, в імперативному порядку має залучати таку фізичну особу до участі у справі як третю особу, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Відмова у залученні до справи фізичної особи як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, створює для неї низку додаткових перепон на шляху захисту свого права чи охоронюваного законом інтересу, оскільки ГПК України не передбачає можливості оскарження в апеляційному порядку ухвали про таку відмову. Для усунення цієї прогалини пропонується ст. 27 ГПК України доповнити ч. 2 такого змісту: «Ухвалу про відмову в залученні до участі у справі третьої особи може бути оскаржено». Використання такого процесуального інструменту сприятиме всебічному та об'єктивному розгляду справи, попереджатиме виникнення нових позовів та оскаржень, зекономить час та кошти учасників процесу та господарського суду.

У **підрозділі 2.3. «Участь фізичних осіб у розгляді господарських справ у третейських судах та міжнародних арбітражах»** аналізується залучення фізичних осіб як сторін розгляду справ в третейських судах та арбітражах.

Зроблено висновок про те, що повністю чи обмежено дієздатні фізичні особи не можуть бути стороною арбітражної угоди, враховуючи те, що обмеження дієздатності особи на укладання арбітражної угоди є підставою для оскарження рішення третейського суду чи арбітражу та унеможлиблює його виконання.

Спори між громадянами – іноземними інвесторами та державою з питань державного регулювання іноземних інвестицій та діяльності підприємств з іноземними інвестиціями цілком можуть належати до компетенції міжнародного комерційного арбітражу та слугувати передумовою набуття фізичною особою процесуальних прав і обов'язків у відповідних відносинах.

Процесуальна правосуб'єктність фізичних осіб-підприємців у міжнародному комерційному арбітражі виникає з моменту їх державної реєстрації як підприємців. Додаткові вимоги щодо легалізації

зовнішньоекономічної діяльності не мають правового значення. Водночас, з урахуванням законодавства ЄС щодо поняття комерційного підприємства, обґрунтована необхідність віднесення до компетенції комерційних арбітражів спорів за участю самозайнятих осіб.

Для чіткого визначення компетенції комерційного арбітражу з цього питання абзац другий ст. 18 Регламенту МКАС при ТПП України, у якій містяться положення про зміст позову, який подається до МКАС при ТПП України, пропонується доповнити словами «відомості про підприємницьку або незалежну професійну діяльність для фізичних осіб».

Третій розділ «Участь фізичних осіб у процедурах банкрутства» присвячено дослідженню правового статусу фізичних осіб у провадженні про банкрутство у господарському судочинстві.

У підрозділі 3.1. «Залучення фізичних осіб як кредиторів до справ про банкрутство» визначено поняття та складові процесуального статусу фізичних осіб як кредиторів у справах про банкрутство.

Окреслено проблеми участі фізичних осіб як кредиторів у справах про банкрутство. Встановлено єдність процесуального та матеріального розуміння правового статусу кредитора, зокрема фізичної особи-негосподарюючого суб'єкта у справах про банкрутство.

Обґрунтовується, що фізичні особи-негосподарюючі суб'єкти, які надають кредит суб'єктам підприємництва, мають визнаватися «слабкою стороною» у конкурсному процесі відповідно до конституційного підходу до захисту прав споживачів. Виведення за межі загального мораторію на задоволення вимог до банкрута лише окремих вимог фізичних осіб (пропонується називати їх привілейованими) визнано недостатнім. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до примусового повідомлення таких кредиторів про порушення справи про банкрутство, черговості погашення вимог до боржника, наслідків пропуску строків заявлення вимог з боку фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів тощо.

У підрозділі 3.2. «Провадження у справах про банкрутство фізичних осіб-підприємців» досліджено генезу та особливості провадження у справах про банкрутство фізичних осіб-підприємців.

Обґрунтовується необхідність застосування об'єктивного підходу до визначення правового зв'язку як елементу правової кваліфікації, що потребує встановлення реального змісту підприємницьких відносин при визначенні підстав порушення справи про банкрутства, а не лише формального відображення участі фізичної особи-підприємця у певних комерційних документах. Інакше кажучи, при визначенні боргу як підприємницького має враховуватися підприємницький характер діяльності боржника.

Принципи добросовісності та розумності зумовлюють необхідність поширювального тлумачення підстав визнання недійсними правочинів, укладених фізичною особою-банкрутом: це стосується не лише строку

укладання правочину із заінтересованими особами згідно зі ст. 90 Закону «Про відновлення платоспроможності...», але й інших підстав, визначених у ст. 20 Закону, що породжують негативні наслідки для платоспроможності боржника.

Для забезпечення стабільності господарських відносин необхідне введення процедури розпорядження майном фізичних осіб, щодо яких порушено справу про банкрутство, як і для юридичних осіб, що дозволить попередити спроби несумлінного боржника позбутися майна (особливо із врахуванням пропозиції щодо надання можливості визнання недійсними правочинів (договорів), укладених фізичною особою-боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство).

Обґрунтована необхідність впровадження у правову систему України досвіду Австрії, Бельгії, Німеччини, Швеції щодо інституту «консультантів» фізичних осіб у справах про банкрутство, позаяк Закон «Про безоплатну правову допомогу» виключає консультування з економічних питань.

У **підрозділі 3.3. «Перспективи запровадження у господарському процесі положень щодо банкрутства фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів»** визначено напрями впровадження у національне процесуальне законодавство іноземного досвіду регулювання банкрутства фізичних осіб – споживачів.

Проаналізовано досвід Великої Британії, Німеччини, США, де банкрутство фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів (споживче банкрутство) вважається таким, що не погіршує стан економічної системи, а навпаки – покращує його шляхом підвищення відповідальності боржників та кредиторів за отримання кредитів, професійного використання засобів забезпечення зобов'язань. Для підтримки ділової активності та стабільності майнових відносин не припускається існування безнадійних боргів, компроміс між кредитором та боржником є обов'язковою метою сторін, а можливість надати добросовісному громадянину право «розпочати нове життя» визнається соціально-економічною цінністю.

Визначено основні складові провадження щодо споживчого банкрутства в Україні. Воно потребує, зокрема, врегулювання у спеціальному розділі Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»; виключної компетенції господарських судів; нової якості підготовки арбітражних керуючих; спеціального порядку списання залишкових боргів, основою якого є можливість звільнення боржника-фізичної особи від зобов'язань перед кредиторами тільки після 6-річного періоду добросовісної поведінки (добробуту) боржника щодо трудової зайнятості та часткового погашення боргів; виняткового покладення лише на суб'єктів підприємництва ризику втрати коштів від погашення залишкових боргів споживачів; попередження зловмисного використання процедур для списання споживчих боргів; неприпустимості непропорційного обмеження свободи особи.

ВИСНОВКИ

У дослідженні розв'язано важливе наукове завдання визначення господарського процесуального статусу фізичних осіб, зацікавлених у розгляді господарської справи.

Основні висновки роботи полягають у таких положеннях:

1. Юридична зацікавленість фізичної особи у розгляді господарської справи є мотивом участі цієї особи у господарському процесі для досягнення певного матеріально-правового та/або процесуального результату під час розгляду господарської справи, що зумовлює її процесуальний статус учасника на різних стадіях та у видах провадження.

2. Господарська процесуальна правосуб'єктність фізичних осіб у господарському процесі є встановленою та обмеженою господарсько-процесуальним законом універсальною здатністю фізичних осіб-підприємців та виключною здатністю фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів виступати учасниками господарського процесу, що слугує передумовою набуття ними процесуальних прав та обов'язків при розгляді господарських спорів, та є складовою здатності цих осіб виступати учасниками господарських відносин.

3. Універсальна господарсько-процесуальна правосуб'єктність фізичних осіб у господарському процесі пов'язана зі здатністю цих осіб виступати стороною у господарському процесі, за загальним правилом, лише після набуттям статусу підприємця, а не з моменту народження, як в інших процесуальних галузях та випадках участі фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів у господарському процесі у справах виключної компетенції господарських судів.

4. Удосконалення господарського процесуального законодавства при залученні фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів має відбуватися в об'єктивних межах розвитку виключної компетенції господарських судів у зв'язку із залученням непрофесійних учасників. Не варто здійснювати уніфікацію процесуальних процедур, що може зруйнувати загальну логіку та призначення господарського процесу. Водночас існує необхідність посилення прав кредиторів – фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів у господарському процесі, що сприятиме соціальній справедливості, захисту споживчого етапу суспільного виробництва, підвищенню ділової активності та розвитку економіки в інтересах споживачів.

5. Необхідно встановити баланс між потребами оперативного та спрощеного судового розгляду господарських справ та забезпечення прав інтересів громадян-негосподарюючих суб'єктів як непрофесійних учасників господарських відносин при поширенні компетенції господарських судів на відносини між суб'єктами господарювання та громадянами-негосподарюючими суб'єктами, що передовсім залежить від професійного рівня господарського процесу.

6. Потреби вирішення проблем підвідомчості господарських справ за участі фізичних осіб – підприємців обумовлюють необхідність доповнення статті 12 ГПК України частиною 3 такого змісту: «Господарським судам підвідомчі спори за участі фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів, якщо на момент виникнення господарських відносин, які є предметом спору, сторона цього спору – фізична особа була зареєстрована як підприємець, а також в інших випадках, встановлених законом».

7. Порядок повідомлення сторін та третіх осіб у ГПК має бути пристосований до участі в процесі фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів, адже сьогодні щодо них не можуть бути застосовані дані з публічного реєстру. З метою охорони та захисту прав фізичних осіб у господарському процесі до внесення змін у ст. 64 ГПК України про порядок вручення ухвали господарського суду про порушення провадження у справі фізичним особам, зацікавленим у розгляді справи, за аналогією мають застосовуватися положення ст. 122 ЦПК України. Це додасть визначеності процесуальним відносинам та дозволить повною мірою включити фізичних осіб у господарські відносини.

8. Арбітражні процедури висувають вимоги до особливої форми перевірки наявності права фізичної особи бути учасником арбітражного розгляду справ. Законодавством має бути закріплений обов'язок іноземного громадянина підтвердити наявність комерційного підприємства у такий спосіб: а) документом про легалізацію у країні перебування підприємцем; б) документом, що підтверджує статус фізичної особи як самозайнятої особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність власними коштами, зокрема розпискою цієї особи.

9. Посилення гарантій кредиторів-фізичних осіб у провадженні про банкрутство передбачає: кваліфікацію поняття «привілейованих вимог» фізичних осіб (щодо яких не діє мораторій), впровадження процесуального примусу щодо обов'язку боржника, розпорядника майна чи ліквідатора повідомити кредиторів, які є фізичними особами-негосподарюючими суб'єктами, про порушення справи про банкрутство; створення сприятливих умов для задоволення вимог фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів у справах про банкрутство, зокрема, включення вимог таких осіб, які несвоєчасно заявлені у справах про банкрутство, до звичайної черговості (а не до шостої, як це передбачено чинним Законом), допуску таких осіб до процесу на будь-якій стадії провадження із правом дорадчого голосу у справі про банкрутство.

10. Удосконалення процедури банкрутства фізичних осіб-підприємців потребує впровадження у правову систему України досвіду Австрії, Бельгії, Німеччини, Швеції щодо інституту «консультантів»; введення процедури розпорядження майном фізичних осіб, щодо яких порушено справу про банкрутство; поширювального тлумачення підстав визнання недійсними

правочинів фізичних осіб; об'єктивного підходу до визначення боргу як підприємницького, пов'язування порядку провадження у справах про банкрутство із загальним спадковим процесом.

11. Корисним як з економічної, так і правової точки зору є запровадження у законодавстві про банкрутство окремого провадження про споживче банкрутство фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів з урахуванням досвіду країн ЄС. Зокрема, це потребує встановлення виключної компетенції господарських судів щодо розгляду таких справ; нових вимог до арбітражних керуючих з урахуванням потреб їх психологічної, медіаційної та соціально-безпекової підготовки; спеціального 6-річного періоду добросовісної поведінки боржника; списання залишкових боргів лише щодо кредиторів – підприємців; недопущення зловмисного використання процедур для списання боргів; неприпустимості непропорційного обмеження свободи особи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Малетич М. М. Проблеми визначення процесуального статусу фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів, зацікавлених у розгляді господарських справ / М. М. Малетич // Вісник господарського судочинства. – 2014. – № 3. – С. 116–122.

2. Малетич М. М. Фізична особа-негосподарюючий суб'єкт як учасник господарсько-процесуальних відносин / М. М. Малетич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – Випуск 29. – Том 1. – С. 186–189.

3. Малетич М. М. О понятии хозяйственно-процессуальной правосубъектности физических лиц / М. М. Малетич // *Leges et Vita*. – 2014. – № 1. – С. 49–52.

4. Малетич М. М. Окремі проблеми участі фізичних осіб як сторін у позовному провадженні у господарському судочинстві [Електронний ресурс] / М. М. Малетич // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 129–132. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2014/40.pdf

5. Малетич М. М. Проблеми участі фізичних осіб у розгляді справ у міжнародному комерційному арбітражі / М. М. Малетич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 4(10). – Т. 2. – С. 151–153.

Публікації апробаційного характеру:

6. Малетич М. М. Проблеми визначення статусу фізичних осіб-підприємців у законодавстві України / М. М. Малетич // Правовий порядок у підприємницьких відносинах: засоби забезпечення : матер. наук.-практ.

круглого столу 11 квітня 2014 р., м. Київ. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – С. 120-123

7. Малетич М. М. Основні проблеми тлумачення законодавства про банкрутство фізичних осіб-підприємців / М. М. Малетич // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 травня 2014 р., м. Одеса) : у 2 т. – Т. 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. – О. : Юрид. л-ра, 2014. – С. 448–450.

8. Малетич М. М. Виокремлення поняття фізичних осіб, юридично зацікавлених у розгляді господарської справи / М. М. Малетич // Нормативні управлінські та міжнародні аспекти розвитку економіки та права : матер. І наук.-практ. конф. (2 вересня 2014 р., м. Одеса) / Громад. орг. «Всеукраїнський центр екон. права» ; ред. кол. : О. П. Подцерковний (голова), Н. М. Крестовська, М. Д. Василенко [та ін.] ; відп. за вип. Р. В. Тарнавський. – О. : Юрид. л-ра, 2014. – С. 10–13.

9. Малетич М. М. Щодо необхідності гармонізації положень Господарського та Господарського процесуального кодексів України у контексті правосуб'єктності фізичних осіб / М. М. Малетич // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації : зб. доп. наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 р., м. Київ) / голова ред. кол. О. П. Подцерковний. – О. : Юрид. л-ра, 2014. – С. 173–176.

АНОТАЦІЯ

Малетич М. М. Фізична особа, зацікавлена у розгляді справи, як учасник господарського процесу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2015.

Дисертацію присвячено дослідженню господарсько-процесуального статусу фізичних осіб, зацікавлених у розгляді справи у господарському суді, для вдосконалення господарського процесуального законодавства.

Встановлено, що юридична зацікавленість у розгляді господарської справи фізичної особи є мотивом участі цієї особи у господарському процесі для досягнення певного матеріально-правового та/або процесуального результату під час розгляду господарської справи, що визначає її процесуальний статус учасника на різних стадіях та у видах провадження.

Визначено засоби недопущення зловживання процесуальними правами, пов'язаними зі зміною правового статусу фізичною особою, та посилення прав кредиторів – фізичних осіб-негосподарюючих суб'єктів

у господарському процесі для забезпечення соціальної справедливості, захисту споживчого етапу суспільного виробництва, підвищення ділової активності та розвитку економіки в інтересах споживачів.

Обґрунтовано об'єктивні межі розвитку виключної компетенції господарських судів у зв'язку із залученням непрофесійних учасників, наголошено на недоцільності уніфікації процесуальних процедур, які можуть зруйнувати загальну логіку та призначення господарського процесу.

Ключові слова: господарський процес, фізична особа, господарська процесуальна правосуб'єктність, господарське судочинство, господарські суди.

АННОТАЦИЯ

Малетич М. М. Физическое лицо, заинтересованное в рассмотрении дела, как участник хозяйственного процесса. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2015.

В диссертации исследуется хозяйственно-процессуальный статус физических лиц, заинтересованных в рассмотрении дела в хозяйственном суде, для совершенствования хозяйственного процессуального законодательства.

Определяется, что юридическая заинтересованность физического лица в рассмотрении хозяйственного дела является мотивом его участия в хозяйственном процессе для достижения определенного материально-правового и/или процессуального результата при рассмотрении хозяйственного дела, что обуславливает его процессуальный статус участника на различных стадиях и видах производства.

Проведена классификация заинтересованных в рассмотрении хозяйственного дела лиц за наличием у участника хозяйственного процесса совокупного материально-правового и процессуального интереса в рассмотрении хозяйственного дела, в соответствии с которой к таким лицам относятся стороны и третьи лица в исковом производстве, кредиторы и должники, арбитражные управляющие в делах о банкротстве. Обосновано, что наличие исключительно процессуальной заинтересованности в рассмотрении дела является характеристикой других лиц, которые наделены только специальным процессуальным статусом, не связанным с личными выгодами от результатов рассмотрения дела.

Определены способы устранения возможностей для злоупотребления процессуальными правами, связанными с изменением правового статуса физическим лицом, и усиления прав кредиторов – физических

лиц-нехозяйствующих субъектов в хозяйственном процессе для обеспечения социальной справедливости, защиты потребительского этапа общественного производства, повышение деловой активности и развития экономики в интересах потребителей.

Обосновано объективные пределы развития исключительной компетенции хозяйственных судов в связи с привлечением непрофессиональных участников. Предупреждается о нецелесообразности унификации процессуальных процедур, которые могут разрушить общую логику и назначения хозяйственного процесса.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, физическое лицо, хозяйственная процессуальная правосубъектность, хозяйственное судопроизводство, хозяйственные суды.

SUMMARY

Maletich M. M. Individual interested in the proceedings as a participant of the economic procedure. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Sciences in specialty 12.00.04 – Economic Law; Economic Procedural Law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2015.

The thesis deals with the economic and procedural status of individuals who are interested in the proceedings in the Commercial Court, in order to develop improvements to the economic procedural legislation.

It is determined that the legal interest of an individual in the consideration of economic trial is the motive of the person in the economic procedure in order to achieve certain result outcome when considering economic interests, which makes it the procedural status of the participant at different stages and types of procedure.

The thesis suggests classification of an interest in examining the economic affairs of persons on the basis of determination of existence of a participant in the economic process of aggregate substantive and procedural interest in the consideration of economic affairs, in particular, the allocation to such persons as parties and third parties in adversary proceedings, as well as creditors and debtors, arbitration Governors in bankruptcy cases; it is demonstrated that the presence of only procedural interest in the proceedings is a characteristic of other persons who are endowed with only special procedural status, not linked to personally benefit from the results of the proceedings.

Propositions are made to eliminate opportunities for abuse of process, resulting from changes in the legal status of an individual, and strengthen the rights of creditors – individuals – non-business entities in the economic process as an element of social justice, protection of the consumer stage of social production, increased business activity and economic development in the interests of consumers.

The research determines objective limits of the exclusive competence of the economic courts in connection with the involvement of non-professional actors and emerging threats based on this process of unification of procedures that can destroy the overall logic and purpose of the economic process.

Keywords: economic procedure, individual, economic procedural legal personality, commercial litigation, economic courts.

Підписано до друку 26.02.2015.
Формат 60х90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК У№ 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.